

KAZAK TÜRKÇESİNDEKİ KOŞUL TÜMCELERİNİN BİÇİMSEL, SÖZ DİZİMSEL VE ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ

Elanur KAZANLAR ÜRKMEZ *

ÖZET

Koşul tümceleri, bir koşul işaretleyicisi ile birbirine bağlanan koşul yan tümcesi ile ana tümceden meydana gelen birleşik tümcelerdir. Tümcelerin konumu, eylem çekimi, işaretleyicilerin işlevleri gibi sebeplerle biçimsel, anlamsal ve sözdizimsel özellikleri açısından dilbiliminin sıklıkla incelenen konularından biridir. Bu çalışmada Kazak Türkçesindeki koşul tümcelerinin kuruluş bakımından incelenmesi ve yan tümce ile ana tümce arasındaki ilişkiye bağlı olarak meydana gelen semantik ve pragmatik çağrışımların ortaya konulması hedeflenmiştir. Kazak Türkçesindeki koşul tümceleri koşul biçimbirimi olan *-sA*'nın yanı sıra koşul bildirmeyen çeşitli biçimsel, sözlüksel ve sözdizimsel yapılarla da kurulmaktadır. Koşul çağrışımı yapan farklı yapılar tümceye farklı gerçeklik ve varsayımsallık derecesi kazandırmaktadır. Özellikle ana tümcenin nasıl çekimlendiği koşul tümcesinin anlamını büyük ölçüde değiştirebilmektedir. Örneğin geçmiş zamanın hikâye çekimi *edi* ile çekimlenen ana tümce daima karşı olgusal bir okumaya sahiptir.

Çalışmada araştırmacıların koşul tümceleri ile ilgili tanım ve sınıflandırmalarına yer verilmiş, Kazak Türkçesindeki koşul tümcelerini meydana getiren işaretleyiciler örneklerle gösterilmiş, koşul bildiren işaretleyicilerin kullanımları ve bu kullanımların ortaya çıkardığı anlamlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: koşul tümceleri, koşullu yapılar, yan tümce, ana tümce, öncül, sonuç, Kazak Türkçesi

FORMAL, STRUCTURAL AND SEMATIC CHARACTERISTICS OF THE CONDITIONAL SENTENCES IN KAZAKH

ABSTRACT

Conditional sentences are compound clauses that consist of two clauses, a sub-clause and a main clause, connected by a conditional marker. It has been one of the most frequently studied subjects of linguistics in terms of its formal, semantic and syntactic properties due to reasons such as position of sentences, verb inflection, and functions of conditional markers. In this study, it has been aimed to examine the conditional sentences in Kazakh in terms of their construction and to reveal the semantic and pragmatic connotations that occur due to the relationship between the sub-clause and the main clause. Conditional sentences in Kazakh are formed with the conditional morpheme *-sA*, as well as various morphological, lexical and syntactic structures that is not conditional markers. Different structures with the function of condition give different degrees of reality and hypotheticality to the sentence. Particularly how the main clause is inflected can greatly change the meaning of the conditional sentences. For example, the main clause inflected with *edi* always has a counterfactual meaning. In the study, the definitions and classifications of the

* Dr., e-posta: urkmezalanur@gmail.com ORCID: 0000-0002-2455-6404

conditional sentences of the researchers are included, the conditional markers in Kazakh are listed with examples, the use of the conditional markers and the meaning revealed by these usages are emphasized.

Key Words: conditional sentences, conditional constructions, sub clause, main clause, protasis, apodosis, Kazakh

GİRİŞ

Felsefe, mantık, psikoloji, dilbilimi gibi çeşitli disiplinlerin ilgilendiği bir konu olarak geniş bir çalışma alanı sunan *koşulsallık (conditionality)*; insanın alternatif durumlar hakkında akıl yürütme, sonuç çıkarma, eksik bilgilere dayanarak çıkarımlar yapma, tahminde bulunma, farklı ve benzer durumlar arasındaki olası ilişkileri hayal etme gibi becerilerini yansıtmaya olanak tanır (Ferguson *vd.*, 1986: 3). Koşulsallık, mantık biliminde p ve q olmak üzere iki önerme arasındaki ilişki olarak tanımlanır. Burada bahsedilen ilişki, doğruluk tablosunda ifade edilen ilişkidir (Comrie, 1986: 78). Söz konusu önermelerin uygun doğruluk değerlerine sahip olması ve aralarında nedensel bir bağlantı olması gerekmektedir. Aksi takdirde birbiri ile tamamen ilgisiz önermeler koşulsallığı oluşturmaz (Wierzbicka, 1997: 19). p ile etiketli önerme koşul bildiren bir işarete sahip öncül, q ile etiketli önerme de öncülün gerçekleşmesine bağlı olarak değişen sonuçtur.

Hava güzel olursa pikniğe gideceğiz.

ÖNCÜL

SONUÇ

Koşulsallığın dillerde nasıl, ne şekilde kodlandığının incelenmesi dilbiliminin kapsamındadır. Koşul bildiren ifadeler bu sahada *koşullu yapılar* veya *koşul tümceleri* olarak incelenir. Koşul tümceleri *öncül* olarak adlandırılan bir koşul yan tümcesi ve *sonuç* olarak bilinen bir ana tümceden oluşan iki tümceli yapılardır. Yan tümce bir koşul işaretleyicisi vasıtasıyla ana tümceye bağlanır. Tümcelerin dizilimi *öncül* ve sonrasında *sonuç* olmak üzere büyük oranda tüm dillerde aynıdır (Comrie, 1986: 83).¹

Von Fintel'in (2011: 1516) deyimiyle koşul bildiren ifadeler, "gerçek olabilecek veya olmayabilecek olası bir senaryodan bahseden ve bu senaryoda durumun ne olduğunu açıklayan" tümcelerdir. Konuşurun yan tümcede varsaydığı ifadelerin gerçekleşecek (veya gerçekleşmeyecek) olmasına veya olması ihtimaline göre ana tümcede konuşurun tasarladığı alternatif sonuçlar ortaya çıkar. Örnek (1)'in öncülünde yer alan *havanın güzel* olduğu bilgisini dikkate alarak (a) ve (b)'yi inceleyelim. (1a)'da havanın güzel olması konuşma anında gerçekleşmemiş bir durumdur. Konuşur burada havanın güzel olma olasılığı üzerinde durur ve bu varsayımının sonucunda, yani havanın güzel olmasının sonucunda *pikniğe gideceklerini* dile getirir. Bu aynı zamanda havanın güzel olmaması durumunda pikniğe gidilmeyeceğinin de bir göstergesidir. (1b)'de ise konuşma anından önce

¹ Türkçede olduğu gibi bazı dillerde koşul yan tümcesinin ana tümceden sonra geldiği kullanımlar da bulunur. Comrie söz konusu kullanımları genel kuralın özel bir durumu olarak kabul eder (1986: 83).

gerçekleşip bitmiş olan bir eylemin aksinin gerçekleştiği varsayılarak alternatif bir olası dünya çizilir. Geçmiş zamanda hava güzel olmamıştır, buna bağlı olarak pikniğe gidilememiştir.

- (1) a. Hava güzel olursa pikniğe gideceğiz.
(Hava güzel, bu nedenle pikniğe gidilir.)
(Hava güzel değil, o hâlde pikniğe gidilmez.)
b. Hava güzel olsaydı pikniğe giderdik.
(Hava güzel değildi, pikniğe gidilmedi.)

Alan yazında koşul tümcelerinin sınıflandırılmasına dair pek çok çalışma mevcuttur. Önergelerin doğruluk değeri, varsayımsallık dereceleri, zaman referansları, konuşurun koşulun gerçekleşmesine yönelik tutumu gibi ölçütlerin sayısı koşul tümcelerinin alt türlerini de etkileyerek literatürde birbirinden farklı sınıflandırmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Geleneksel çalışmalarda tümceler gerçekliğinin farklı derecelerde varsayımsallığına atıfta bulunarak *açık* ve *kapalı* koşul tümceleri veya *gerçek* ve *gerçek dışı* koşul tümceleri, ilaveten varsayımsallık veya karşı olgusallığın eklendiği sınıflamalar da dahil olmak üzere koşul tümcelerinin temelde ikili veya üçlü sistemle gruplandığı görülür (Comrie, 1986: 88). Bir diğer deyişle, *açık* koşul tümceleri *gerçek* (*real*, *realis*), *gerçeklik* (*reality*), *olgusal* (*factual*) olarak ifade edilen; *kapalı* koşul tümceleri de *gerçek dışı* (*unreal*, *irrealis*), *varsayımsal* (*hypothetical*), *karşıolgusal* (*counterfactual*)² şeklindeki adlandırmalarla karşımıza çıkmaktadır.

Koşul tümcelerini varsayımsallık temelinde inceleyen Harris (1986: 266) *gerçek*, *olası* (*potential*), *gerçek dışı* olmak üzere üçlü bir ayırım yapar. Varsayımsallığın bu derecelerini bir de zaman referansı açısından inceleyerek koşul tümcelerini *geçmiş* ve *geçmiş olmayan* şeklinde ayırır. Harris (1986)'in sınıflandırmasına benzer olarak Taylor (1997) da koşul tümceleri için *olgusal*, *varsayımsal* ve *karşı olgusal* ayırımını önerir. Bahsedilen iki sınıflandırmada tasarlanan koşul türleri birbiriyle uyumlu olsa da Harris'in *gerçek dışı* ile Taylor'ın *karşı olgusal* türleri birbirinden farklıdır.³ Declerck ve Reed (2001: 2) *olgusal* ve *kapalı* olmak üzere

² Gerçek dışı, varsayımsal ve karşı olgusal terimleri birbirinden farklı kavramlara işaret eder. Koşullu yapılarla ilgili yapılan çalışmalarda ciddi bir terim karmaşası yaşanmaktadır. Örneğin; Declerck ve Reed'in (2001) *açık* olarak adlandırdıkları koşul türü, Athanasiadou ve Dirven'in (1997) çizdiği koşulsallık tipolojisinde *varsayımsal* olarak kabul edilmektedir. Funk'ın (1985) kullandığı *varsayımsal* terimi ise Declerck ve Reed'in (2001) çalışmasında *karşı olgusal* terimine karşılık gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Declerck ve Reed (2001: 13-15). Bunun yanı sıra Comrie (1986) gibi karşı olgusal varsayımsallığın bir derecesi olarak kabul eden, bundan dolayı bu tür koşul tümcelerini "karşı olgusal" veya "varsayımsal" olarak iki farklı şekilde adlandıran çalışmalar da bulunmaktadır.

³ Gerçek dışı ve karşı olgusal terimleri birbirlerinin yerine kullanılmamalıdır. Her iki terim de *gerçek olmayan* ifadelerin kapsamındaki alt türlerdir. Gerçek dışı ifadelerde olay henüz gerçekleşmemiştir ve gerçekleşmesi de belirsizdir. *Yağmur yağarsa pikniğe gideriz* ifadesinde yan tümcedeki olayın gerçekleşmesi belirsizdir. Yağmur yağabilir veya yağmayabilir. Ana tümcedeki olay da henüz gerçekleşmediği için gerçek dışı bir ifadedir. Oysa karşı olgusal ifadelerde yaşanmış bir gerçek vardır. Fakat konuşma anında yaşanmış gerçeğin aksi bir olay tasavvur edilir. *Yağmur yağmasaydı pikniğe giderdik* ifadesinde yan tümcedeki olayın

iki ana kategori belirler. Bir koşulun, konuşur tarafından yerine getirildiği *biliniyorsa* bu olgusal (veya *gerçek*) koşul; başka bir konuşurun yetkisi temelinde yerine getirildiği *varsayılıyorsa* kapalı koşul (veya *gerçek dışı*) olarak tanımlanmaktadır. Thompson *vd.* (2007: 255–256) ise *gerçek* ve *gerçek dışı* olarak sınıflandırdığı koşul tümcelerini daha ileri bir ayrımla genişletir:

Gerçek koşul tümceleri

1. Şimdiki
2. Alışılmış/Genel
3. Geçmiş

Gerçek dışı koşul tümceleri

1. Hayali
 - a. Varsayımsal
 - b. Karşı olgusal
2. Tahmine dayalı

Sınıflandırmaya göre gerçek koşul tümceleri şimdiki ana, alışılmış veya genel bir duruma ve geçmiş durumlara atıfta bulunur. Gerçek dışı koşul tümceleri ise iki türdür: Neyin olabileceğini veya olmuş olabileceğini *hayal ettiğimiz* durumlar ve ne olacağını *tahmin ettiğimiz* durumlar. Hayali koşul tümcelerinin alt türü olan varsayımsal koşul tümceleri olası durumlara atıfta bulunurken, karşı olgusal koşullu ifadeler gerçekleşmeyecek veya gerçekleşemeyecek durumlara atıfta bulunur.

Öncülün ve sonucun gerçeklik değeri veya varsayımsallık dereceleri temelinde yapılan sınıflandırmalar özellikle son yıllarda söz–eylem teorisyenleri ve edim bilim uzmanlarının da konuyla ilgilenmeye başlamasıyla farklı bir bakış açısı kazanmıştır (Dancygier ve Sweetser, 2005: 5). Araştırmacılar, *Sakıncası yoksa tuzu verir misin* tümcesi gibi aralarında ilişki olmayan koşul tümcelerini de dikkate alarak farklı sınıflandırmalar önermişlerdir.

Koşul tümcelerini işlevsel bakış açısıyla sınıflandıran Sweetser, *içeriksel koşul tümceleri* (*content conditionals*), *bilgisel koşul tümceleri* (*epistemic conditionals*) ve *söz–eylem koşul tümceleri* (*speech–act conditionals*) şeklinde bir ayırım yapar. İçeriksel koşul tümcelerinde koşul bildiren işaretleyici, öncülde ifade edilen olay veya durumun gerçekleşmesinin, sonuç tümcesinde ifade edilen olay veya durumun gerçekleşmesi için yeterli bir koşul olduğunu gösterir (1990: 113). Bu tümceler öncül ve sonuçta belirtilen olay veya durumların birbirleriyle koşullu bir ilişki içerisinde olduğu *If it rains, they will cancel the tennis match* (=Yağmur yağarsa tenis maçını iptal ederler) gibi bir koşula sahiptir (Declerck ve Reed, 2001: 4). Bilgisel koşul tümceleri, varsayımsal çıkarım ve gerçek bilgiye dayalı

aksinin gerçekleştiği sezdirilir. Konuşur yağmurun yağdığının bilincindedir. Yine de yağmama ihtimalini varsayar ve ana tümcede de bu varsayımına bağlı olarak bir olası dünya sunar.

çıkarmış işlevine sahiptir. İçeriksel koşul tümcelerinin aksine her iki türde de (varsayımsal çıkarım ve gerçek bilgiye dayalı çıkarım) akıl yürütme sürecini tamamlamak için gerçek dünya bilgisi gerekir (Werth, 1997: 247). Bu tür tümcelerde öncüldeki varsayımın doğruluğuna dair bilgi, sonuçtaki önermenin doğruluğunu sonuçlandırması için yeterli bir koşula sahiptir (Sweetser, 1990: 116). Söz–eylem koşul tümcelerinde ise öncülde ifade edilen koşul, sonuç tümcesindeki söz–eylemin yerine getirilmesi için varsayılan bir koşuldur (Declerck ve Reed, 2001: 4).

Athanasiadou ve Dirven (1997: 61–62) koşul tümcelerini *i*) olaylar dizisine bağlı koşul tümceleri, *ii*) varsayımsal koşul tümceleri, *iii*) edimsel (pragmatic) koşul tümceleri olmak üzere 3 grupta sınıflandırır ve aşağıda gösterilen örnekler üzerinden açıklama yapar:

- (2) a. If there is a drought like this year, the eggs remain dormant.
“Bu yılki gibi bir kuraklık olursa yumurtalar cansız kalır.”
b. If the weather is fine, we'll go for a swim.
“Hava güzelse yüzmeye gideceğiz.”
c. If you are thirsty, there 's beer in the fridge.
“Susarsanız buzdolabında bira vardır.”

Athanasiadou ve Dirven'in (1997) olaylar dizisine bağlı koşul tümceleri olarak sınıflandırdığı ifadeler düzenli olarak birlikte meydana gelen olay veya durumu bildirir. (2a)'da meydana gelen birbirine bağlı iki olayın birlikte gerçekleşmesi (co-occurrence) söz konusudur (Örn. *O giderse ben de giderim*) (Declerck ve Reed, 2001: 5). Varsayımsal koşul tümcelerinin bir örneği olan (2b)'nin öncülünde ifade edilen koşul gerçekleştiği takdirde sonucun da gerçekleşeceği tahmin edilir. Koşul tümcelerinin bu türü neden–sonuç ilişkisi gösterir. Yani *p* olursa *q* onu takip eder (Declerck ve Reed, 2001: 5). (2c) edimsel koşullu tümcedir. Burada öncül ve sonucun arasındaki bağıllık dolaylıdır. Konuşur, alıcının susama ihtimaline karşı onu bilgilendirir.⁴

⁴ Athanasiadou ve Dirven'in (1997) sınıflandırmasına göre edimsel koşullu yapılar, *birlikte gerçekleşme (co-occurrence)* ilişkisi olmayan veya *p olursa q onu takip eder* varsayımı olmayan tümceleri kapsamaktadır. Declerck ve Reed (2001: 5) bu sınıflandırmayı sorunlu olarak kabul eder ve görüşünü aşağıdaki örneklerle destekler:

- (3) a. *If you think your bike is bad, you should try mine!*
“Bisikletinin kötü olduğunu düşünüyorsan benimkini denemelisin!”
b. *If you're looking for Tom, he's in the shed.*
“Tom'u arıyorsan kulübede.”
c. *That's a lovely tie, if you don't mind me saying so.*
“Söylememin sakıncası yoksa bu hoş bir kravat.”
d. *If the truth be told, she really didn't want to go to the play.*
“Doğruyu söylemek gerekirse oyuna gitmeyi gerçekten istemiyordu.”
e. *If that was a high day for rugby, it was also an important day for athletics.*
“Bu, ragbi için önemli bir günse atletizm için de öyle idi.”

Yukarıda verilen koşul tümceleri (3a-e), olaylar dizisine bağlı ya da varsayımsal değildir. Athanasiadou ve Dirven'in (1997) sınıflandırmasına göre (3a-e)'nin hepsinin edimsel koşul tümcesi olması gerekir. Fakat, o

Koşul tümcelerini pragmatik bakış açısıyla inceleyen Wunderlich (1977) bu ifadelerin uyarı, tehdit, öğüt, müzakere, teklif ve karşı olgusal yorumlamalarını; Van der Auwera (1986) tehdit ve vaat çağrışımlarını incelemiştir (Athanasiadou ve Dirven, 1996: 609)

Türkçe koşul tümcelerini varsayımsallık ve karşı olgusallık (kendi terminolojisinde *gerçek karşıtlığı*) açısından inceleyen Ruhi vd. (2000), Comrie'nin karşı olgusallığın dillerde özel bir yapı ile kodlanmadığı (1986: 96) tezini çürütürerek Türkçede her iki tür koşul tümcesinin de farklı şekillerle işaretlendiğini göstermiştir. Söz konusu çalışmada, koşul işaretleyen –sA'nın öncülde ve sonuçta birlikte kullanıldığı zaman/kip/görünüş ekleri ile olan ilişkisi ve sonucunda ortaya çıkan farklı gerçeklik dereceleri tespit edilmiştir. Türkçe koşul tümceleri, en ayrıntılı Göksel ve Kerslake (2005) tarafından incelenmiştir. Çalışmada koşul bildiren yapılar işlevleriyle gösterilmiş ve sınıflandırma yapılmıştır. İşlevsel bakış açısıyla meydana getirilen sınıflandırmada *tahmine dayalı koşul tümceleri*, *bilinebilir koşul tümceleri*, *evrensel koşul tümceleri* şeklinde bir gruplandırma yapılmıştır. Tahmine dayalı koşul tümceleri iki durum arasında öngörülebilir bir ilişkiyi ifade eder. Koşullu tümcelerin bu türü, bir olay gerçekleştiğinde diğerinin de onu takip edeceğini iddia eder. Öncül de belirtilen ilk olay ikinciye neden olur veya ikinciye mümkün kılar (2005: 421). Göksel ve Kerslake (2005: 430), tahmine dayalı koşul tümcelerinde, koşula bağlı eylemin yerine getirilip getirilemeyeceğinin koşulun öngörülemez bir geleceğe veya varsayımsal bir dünyaya veya gerçekleşmediği bilinen bir olaya atıfta bulunması açısından bilinmez olduğunu belirtir. Oysa bilinebilir koşul tümceleri şimdiki veya geçmiş zamandaki ya da planlanan gelecek zamandaki olaylara atıfta bulunur. Bu nedenle konuşur eylemin yerine getirilip getirilmediğine ilişkin bilgilere sahiptir. Son olarak evrensel koşul tümceleri ise bir koşullu yapıya ek olarak bir soru öbeğini de içeren tümcelerdir (Göksel ve Kerslake, 2005: 434). Türkçe koşul tümcelerini ayrıntılı olarak çalışmış bir diğer isim Can Bakırlı (2010), çalışmasında Türkçe koşul tümcelerindeki yan tümce ve ana tümcenin konumlarını, konumlarına göre bu tümcelerin özelliklerini ve söylem işlevlerini araştırmıştır.

Kazak Türkçesinde Koşul Tümceleri

Kazak Türkçesinde koşul tümcelerinin kuruluşu *i) –sA* biçimbirimi ve *bolsa* koşacı; *ii) –GAndA*; *iii) –MAy* ve *–MAyInşA* biçimbirimleri olmak üzere üç farklı şekilde meydana getirilir. Her bir kuruluş, oluşturulan koşul tümcesine farklı bir nitelik kazandırır. Örneğin; Kazak Türkçesinin yanı sıra diğer Türk lehçelerinin de koşul biçimbirimi olan –sA ile işaretli tümceler gerçek, gerçek dışı, geçmiş, gelecek gibi özellikler taşıyabilir. Oysa –GAndA ile kurulan koşul tümceleri yalnız karşı olgusal okumalara sahiptir. Koşul bildiren ifadelerin mutlaka koşul

zaman da Declerck ve Reed'e (2001: 6) göre bu, oldukça heterojen bir kategori olur. Sınıflandırmaya yönelik bir diğer eleştirileri; bir parametrenin sınıflandırmadaki birinci kategoriye ikinciden ayırması ve bir başka parametrenin üçüncü kategoriye ilk ikisinden ayırması üzerinedir. Yani bu sınıflandırma farklı türde parametrelere dayandırılarak oluşturulmuştur.

işaretleyicileriyle yapılması gerekmez. Kazak Türkçesinde koşul biçimbirimi olmayan *-GAn jağdayda, bar ğoy, -sA ğoy, bolsa boldı* gibi farklı sözdizimsel biçimlerle de koşul bildirimini sağlanabilmektedir.

Dünya dillerinde koşullu yapılar çoğunlukla alt tümcenin bir koşul bağlacı vasıtasıyla ana tümceye bağlanması sonucunda meydana gelmektedir (Dancygier, 2003: 1). Kazak Türkçesinde ise *-sA, -MAy* veya *-GAndA* gibi morfolojik bir işaretleyici ile kurulan tümceye *eger* “eğer”, *egerde* “eğer”, *alda-jalda* “şayet” gibi koşul bağlaçları da eklenmektedir. Bu bağlaçları diğer dillerdeki koşul bağlaçlarıyla karşılaştırdığımızda görevlerinin koşul oluşturmak yerine, koşulu pekiştirmek olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Esenov *eger* bağlacının tümce yapısında kullanılmayabileceğini, koşul anlamının bağlaç olmaksızın da ifade edilebileceğini iddia eder (1959: 137).

Koşul tümcelerinin zamansal kullanımı ve kodlanması için tercih edilen işaretleyiciler ile sahip oldukları anlamsal değerler birbirleriyle yakından ilişkilidir. Kazak Türkçesindeki koşul tümcelerinin biçimsel, söz dizimsel ve anlamsal özelliklerini tespit edebilmek için koşul tümcelerinin hangi işaretleyicilerle kurulduğunu gösterip, örneklerle açıklamak yerinde olacaktır.

1. *-sA* ile kurulan koşul tümceleri

Türk dili gramerlerinde şart kipi işaretleyicisi olarak gösterilen *-sA* çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Gerek eylem kökü üzerine doğrudan eklenmekte gerekse zaman/kip/görünüş işaretleyicileri üzerine gelerek farklı türde koşul tümcelerini meydana getirmektedir.

1.1. eylem + *-sA*, eylem + *-A*

-sA ile işaretli yan tümce ile gelecek zamanla çekimlenmiş ana tümcenin oluşturduğu koşul tümceleri konuşurun tahminini bildiren ifadelerdir. Tahmin bildiren koşul tümcelerinde, bir olay meydana gelirse ana tümcede belirtilen olayın onu takip ettiği görülür. Diğer bir deyişle yan tümcede işaretlenen ilk olay ikinciye neden olur (Göksel ve Kerlake, 2005: 421). (4)’te yağmurun yağması, konuşurun evde kalmasına neden olur. (5)’te sınavı geçme eyleminin gerçekleşmesi için sınava iyi hazırlanma koşulunun yerine getirilmesi gerekmektedir.

(4) *Eger jañbır javsa, men üyde qalamın.* (URL 1)

“Yağmur yağarsa evde kalırım.”

(5) *Eger sen qattı dayındalsañ, emtihandı tapsırasıñ.* (URL 1)

“İyi hazırlanırsan sınavı geçersin.”

Eyleme doğrudan eklenen *-sA* biçimbirimli yan tümcede ifade olunan olayın gerçeklik değeri belirsiz olup konuşur tarafından varsayılır. Bu varsayımın, yani olası senaryonun gerçek kabul edilmesi durumunda konuşurun *neler olabileceğine* yönelik tahminini ana tümcede görürüz.

- (6) *Jıynalıs vaqıtında bastalsa, sağat jetige şeyin bitedi.* (Mamanov, 2014: 422)
“Toplantı zamanında başlarsa saat 7'ye kadar biter.”
- (7) *Eger biz asıqpassaq, onda biz keşigemiz.* (URL 2)
“Acele etmezsek gecikeceğiz.”

Koşul tümcelerinin geniş zamanlı çekimlerinde tahmin ifade eden ve genel/alışkanlık ifade eden olmak üzere iki tür koşul tümcesi görürüz. Genel/alışkanlık ifade eden koşullu yapılarda öngörülebilirlik gelecekte olması tahmin edilen bir ilişki değil de tekrarlayan bir olay modelindeki ilişkiyle ilgilidir (Göksel ve Kerlake, 2005: 422). Genel/alışkanlık koşul tümceleri Thompson vd. (2007: 255) tarafından gerçek (real) koşul yapıları olarak gruplandırılmıştır. Oysa bu tür tümcelerde belirsizlik vardır. Comrie (1986: 89), bir koşul tümcesini oluşturan önermelerden herhangi birinin hiçbir zaman olgusalılık ifade etmediğini iddia eder. Ona göre konuşur tarafından önermelerin doğruluğunun bağlamdan veya başka bir kaynaktan biliniyor olması koşul tümcesinin olgusalılık ifade ettiğini göstermez.

1.2. *eylem* + *-sA*, *kiplik işaretleyicisi*

Gelecek zaman referansı taşıyan bir diğer koşullu yapı, ana tümcenin bir kiplik işaretleyicisi ile kullanılmasıyla meydana gelir. Ana tümce (8)'de yeterlilik, (9)'da niyet/istek, (10)'da olasılık, (11)'de gereklilik kipliği işaretleyicileri ile işaretlenmiştir.

- (8) *Halıq öz baqıtı üşin küresetinin özi bilse, oğan eşbir jav tötep bere almaydı.*
(H. Esenjanov'dan aktaran Bürkit vd., 2012: 274)
“İnsanlar kendi talihleri için savaşacaklarını bilirlerse buna hiçbir düşman buna karşı koyamaz.”
- (9) *Jalrı aytqanda, bolaşaq han eger jav tutqıninan aman qutılsa, bar bilgenin, estigenin is jüzine asırmaqşı.* (Qasımbayev, 2007: 40)
“Genel olarak, gelecekteki han, eğer düşman esaretinden sağ kurtulursa tüm bildiğini ve duyduğunu uygulamaya koymak ister.”
- (10) *Eger siz kezdeysoq uyıqtap jatqan kemirgişti oyatasañız, ol qattı qorquvı mümkün.* (URL 3)
“Eğer yanlışlıkla uyuyan bir kemirgeni uyandırırırsanız o çok korkabilir.”

- (11) *Eger siz birden birneşe januvarğa iye bolğıñız kelse, onda siz olardı ärtürli uyaşıqtarğa salıp, olardı bir–birinen alıstatuvıñız kerek.* (URL 3)

“Aynı anda birkaç hayvana sahip olmak istiyorsanız onları farklı yuvalara koymanız ve birbirinden uzak tutmanız gerekir.”

1.3. *eylem* + *-sA*, *eylem* + *-Ar edi/ -MAs edi*

Kazak Türkçesinde *-sA*'lı koşul tümcelerinin bir diğer kurulumu, ana tümcedeki eylemin gelecek zaman hikâye çekimi ile yapılır. Türkiye Türkçesinde *-AcAkDI* karşılığını veren yapı karşı olgusal bir yorumlamaya sahiptir. Bu tür koşul tümcelerinde konuşur gerçekleşmeyen veya gerçekleşmeyecek bir olayın “gerçekleştiğini” varsayar ve gerçekleşmesi durumunda ne olabileceği ihtimali üzerinde durur. Kurulumda yan tümcenin çekimi de önemlidir. *-sA*'nın eylem köküne eklenmesi, ana tümcenin ise *-Ar/ -Mas edi* ile çekimlenmesiyle oluşan koşul tümceleri şimdiki zamana atıfta bulunur. (12)'de konuşurun konuşma anında zengin olmadığı sezdirilir. Şayet zengin olsaydı büyük bir eve sahip olurdu. (13)'te konuşma anında kapı çalınmıştır. Eğer bu gerçeğin aksi yaşansaydı aralarındaki sessizliğin uzayacağı belirtilmiştir.

- (12) *Eger biz bay bolsaq, ülken üy satıp alar edik.* (URL 1)

“Eğer zengin olsaydık büyük bir ev alırdık.”

- (13) *Eger däl sol kezde esikti birev qaqpasa, bul ünsizdiktiñ qanşa vaqıtqa sozıları belgisiz edi.* (Düysenbek, 2012: 266)

“Tam o anda kapıyı biri çalmasaydı bu sessizliğin ne kadar süreceği belirsizdi.”

(12) ve (13) gibi şimdiki zamana atıf yapan karşı olgusal ifadeler Türkiye Türkçesinde iki türlü karşımıza çıkar. Birincisinde *-sA*, eyleme doğrudan eklenir. Bir diğer yol ise yan tümcenin *-sa idi/ -sAydI* ile çekimlenmesidir.

- (14) a) Zengin olsaydık büyük bir ev satın alırdık/alacaktık.

b) Zengin olsak büyük bir ev satın alırdık.

14 (a, b), ikisi de karşı olgusal ifadedir. 14(a) gerçekleşmesi mümkün iken gerçekleşemeyen, gerçekleşmesi başarısız olan bir okumaya sahiptir. 14(b) ise gerçek olmayan ama gerçek olması hayal edilerek varsayımda bulunulan bir anlama işaret etmektedir. 14'ün İngilizce karşılığı *If we were rich, we would buy a big house* tümcesine bakalım. Yan tümce yalnızca geçmiş zamanla çekimlenmiştir. İngilizcede şimdiki zamana atıf yapan karşı olgusal ifadeler *if*'li tümcenin *V₂* ile çekimlenmesiyle kurulur (Iatridou 2000). Oysa Kazak Türkçesinde şimdiki zamana atıf yapan karşı olgusal ifadelerdeki yan tümcenin hiçbir zaman geçmiş zaman ile çekimlenmediği görülmüştür. (15) ve (16) ve (17) numaralı tümcelerde *-sA* doğrudan eylem köküne iliştilmiştir.

- (15) –*Meniñ oyumşa, erteñ kommunizm boladı dese, ana Tampiyev bugün üyiniñ işinen tereñ ura qazıp alar edi.* (Qoyşıbayev, 2012: 118)
“–Bence «Yarın komünizm olacak» dese anne Tampiyev bugün evinde derin bir çukur kazardı.”
- (16) *Eger sadaq pen nayza ornına zeñbirek pen multıq kelse, äskerim jeñilmes edi.* (Qasımbayev, 2007: 40)
“Yaylar ve mızraklar yerine top ve tüfek olsaydı ordum yenilmezdi.”
- (17) *Qalmaqtar öz küşine senbese, birevdiñ jerine murın tuqpas edi.* (Qasımbayev, 2007: 79)
“Kalmuklar kendi güçlerine inanmasa burnunu kimsenin ülkesine sokmazlardı.”

2. bolsa ile kurulan koşul tümceleri

-sA biçimbiriminin ek fiil çekimi *bolsa*, -sA'nın yan tümcede zaman/kip/görünüş ekleriyle birlikte kullanılmasına olanak tanımaktadır.

2.1. eylem + –(y/A)tIn bolsa, eylem + gelecek zaman

Yan tümcenin –(y/A)tIn *bolsa* ile çekimlendiği koşul tümcelerinde, ana tümce gelecek zamanla çekimlenmektedir. Konuşur yan tümcede gelecekte gerçekleşmesini öngördüğü olayı, ana tümcede ise ilk olayın bir sonucu olarak onu takip eden başka bir olayın olasılığını dile getirir.

- (18) *Bulardıñ tutınğan jolı, ideyası jaqsı ğoy, kedeyge paydalı. Tübinde qazaq el bolatın bolsa, balşabekterdiñ arqasında boladı. Tiri bolsaq, körersiñ.* (Aymavıto, 2013: 343)
“Bunların tuttuğu yol ve ideoloji iyi, yoksula faydalı. Sonunda Kazak ülkesi olacaksa Bolşeviklerin sayesinde olacaktır. Yaşarsak görürsün.”
- (19) *Eger erteñ başka planetağa bara qalatın bolsaq, onda biz “Mı–Zemlyane! Jerden keldik!” deytin şığarmız.* (Ämirbek, 2015: 311)
“Yarın başka bir gezegene gidecek olursak «Biz Dünyalıyız! Dünyadan geldik!» diyebiliriz.”
- (20) *2020 jılğa qaray 180 miñ tonna et öndiretin bolsaq, şıqqan şığınnıñ bärin etpen qaytaruvğa boladı.* (Oralbek, 2014: 129)
“2020 yılına kadar 180 bin ton et üretecek olursak çıkan maliyetin tamamını et ile karşılayabiliriz.”

Ana tümcenin –*Ar edi* ile çekimlenmesi tümcenin anlamını tamamen değiştirerek ifadeye karşı olgusal bir okuma kazandırır.

- (21) *Eger bizde är balağa 13 miñ teñge emes, osınday qomaqtı qarjı böletin bolsa, halqımız bayağıda–aq örkendep keter edi.* (Ämirbek, 2015: 449)

“Eğer bizde her çocuğa 13 bin tenge yerine, böylesi büyük bir para bölüştürülseydi halkımız uzun zaman önce gelişirdi.”

2.2. *eylem* + –*Ar bolsa*, *kiplik işaretleyicisi*

–*Ar bolsa* biçimli kurulumlarda ana tümce gelecek zaman veya bir kiplik işaretleyicisi ile çekimlenerek geleceğe gönderme yapar.

- (22) *Küllü adamzat yadroliq qaruvğa qarsı turar bolsa, oğan tosqavıl bolatındığı kümänsiz.* (URL 4)

“Tüm insanlık nükleer silahlanmaya karşı durursa onu engelleyeceği şüphesizdir.”

- (23) *Eger siz Narhozğa qısqa merzimdi bağdarlama boyınşa keler bolsañız, azamattığıñızğa baylanıstı viza qajet bolmavı mümkün.* (URL 5)

“Eğer Narhoz’a kısa süreli bir programla gelecekseniz vatandaşlığınıza bağlı olarak vizeye gerek olmayabilir.”

- (24) *Ulbritaniyanıñ arzan aviyaкомпаниясы jolavşılar Gatvik ävejayınıñ qavipsizdik tekserisine uşardan 30 minut burın keler bolsa, otırğızuvdan bas tartılatının habarladı.* (URL 6)

“İngiltere'nin ucuz havayolu şirketi, Gatwick havaalanının güvenlik kontrolü için kalkıştan 30 dakika önce gelmesi durumunda yolcuların binmesine izin verilmeyeceğini duyurdu.”

2.3. *eylem* + –*GAn bolsa*, *eylem* + –(*y/A*)*tIn edi* / –*Ar edi*

Kazak Türkçesinde yan tümcede işaretlenen –*GAn bolsa*, ana tümcede –(*y/A*)*tIn edi* veya –*Ar edi* ile birleşerek karşı olgusal okumalara sahip olmaktadır. Koşul tümcelerin bu türü, geçmiş zamana yönelik karşı olgusal ifadeleri kodlamaktadır.

- (25) *Ol omı istegen bolsa, ne bolatın edi?* (Matiyeva, 2012: 137)

“Bunu yapsaydı ne olacaktı?”

- (26) *Eger olardı keşke şaqırğan bolsa ğoy, olar kömektesetin edi.* (Matiyeva, 2012: 139)

“Eğer onları akşam çağırırsaydı yardım edeceklerdi.”

- (27) *Eger Abay poeziyamen qosa, qalıñ roman tärizdi, povest siyaqtı, ne dramaturgiya siyaqtı ülgilerde köp jazğan bolsa, öz halqınıñ sol zamandağı salttıq sözinen, tilinen de köp sözdikter kirgizgen bolar edi.* (URL 7)

“Eğer Abay şiirle birlikte roman, povest, drama gibi türlerde de sıkça yazsardı sözlüklere kendi halkının o dönemdeki geleneksel sözcüklerinden ve dilinden daha fazla sözcük girmiş olabilirdi.”

- (28) *Osıladıñ bəri erte zamandağı “avızşa ädebiy tilde” bolğan bolsa, bul tirkesti tırnaqşağa almay-aq qoldana berüvge bolar edi.* (URL 8)

“Bütün bunlar eski dönemin "sözlü edebî dilinde" olsaydı bu ifade tırnak işaretleri olmadan kullanılabilirdi.”

3. –GAndA ile kurulan koşul tümceleri

Kazak Türkçesinde karşı olgusal ifadeleri en sık işaretleyen –GAndA biçim birimi, gerçekleşmediği bilinen koşul tümcelerini belirtir. –GAndA biçimli kurulumlarda ana tümce –Ar edi veya –(y/A)tIn edi ile çekimlenir. Ana tümce geçmiş zamanla çekimlenmesine rağmen eylem geçmişte yerine getirilmiş bir eylem değil, aksine gerçekleşmemiş, hatta hiç gerçekleşmeyecek bir eylemdir. Karşı olgusal bildiren koşul yan tümcelerinde gerçeğin zıttı olan bir durum veya olay gerçekleşmiş gibi varsayılır, ana tümcede ise gerçekleşmesi durumunda ne olacağı ifade edilir.

- (29) *Jañbir javmağanda, kolhoz astıgın jiynap bolğan bolar edi.* (Mamanov, 2014: 233)

“Yağmur yağmasaydı kolhoz mahsulü toplamış olacaktı.”

- (30) *Samat erterek kelgende, onımen şahmat oynar edik.* (Mamanov, 2014: 451)

“Samat daha erken gelseydi onunla satranç oynardık.”

- (31) *Eger jügeri suvarmalı jerge egilgende, onda kölemi az jerden şaruvaşılıqqa kerekti mölşerde şöp öndirüvge bolar edi.* (Bürkit vd., 2012: 274)

“Eğer mısır sulanan araziye ekilseydi küçük bir alandan çiftliğe gerekli miktarda saman üretmek mümkün olurdu.”

- (32) *Seniñ osınday ataqtı adam bolatınıñdı bilgende men sondağı hatıña basqaşa javap beretin edim göy.* (Ämirbek, 2015: 439)

“Senin bu kadar ünlü biri olduğunu bilseydim mektubuna farklı cevap verirdim.”

- (33) *Men terezeden seni körmegende, bul üyge kirmeytin edim.* (Mamanov, 2014: 451)

“Seni pencereden görmeseydim bu eve girmezdim.”

- (34) *Eger jaz bolganda biz tavga barar edik.* (Baymuratova, 2012: 136)

“Yaz olsaydı dağa giderdik.”

4. –MA + y / –MAyInşA ile kurulan koşul tümceleri

Kazak Türkçesi koşul tümcelerinde çok sık kullanılmayan –MAy ve –MAyInşA genel bilgileri işaretlemektedir. Bu nedenle çoğunlukla atasözlerinde veya didaktik amaçlı söylemlerde karşımıza çıkmaktadır. (35) de olduğu gibi bu yapılar *birlik olmazsa dirlik olmaz* şeklinde koşul bildiren ifadelerle aynı anlamı taşır.

(35) *Birlik bolmay, tirlik bolmaydı.* (Ävelbayev ve Qabiyeva, 1973: 180)

“Birlik olmadan dirlik olmaz”.

(36) *Isiniñ qurılısı tüzelmey, eşkimniñ türli isi tüzelmeydi.* (Ävelbayev ve Qabiyeva, 1973: 180)

“İşin yapısı düzelmeden kimsenin işi düzelmez.”

(37) *Bilim köp bolmayınşa, jazuv da qiyın.* (Ävelbayev ve Qabiyeva, 1973: 180)

“Bilgi çok olmadan yazmak da zor.”

5. –GAn jağdayda ile kurulan koşul tümceleri

Yan tümcenin –GAn jağdayda ile işaretlenmesi tümceye –diğI takdirde, –mAsI durumunda, –mAsI hâlinde anlamlarını vermektedir. –GAn jağdayda biçiminin ilk parçacığı –GAn, bağlama göre geçmiş veya gelecek zaman gönderiminde bulunabilir. (38) ve (39) henüz gerçekleşmemiş bir eylemin koşulunu bildirirken, (40) geçmişte meydana gelmiş bir eyleme işaret eder: *Bana zaman verseydin ama vermedin.* Gerçeğin aksi olan bir durum varsayımsal olarak ortaya koyulur.

(38) *Eger kinäsiz bolıp, jala jabilğan jağdayda kömektesüvge bar bilimimdi salamın.* (Oralbek, 2014: 360)

“Günahsız olup iftira atılması durumunda yardım etmek için tüm bilgilerimi kullanacağım.”

(39) *Eger bul talap orındalmağan jağdayda olardıñ äreketin Reseyge qır körsetüv dep uğatının qatañ eskertedi.* (Qasımbayev, 2007: 43)

“Bu talebin yerine getirilmemesi hâlinde, eylemlerinin Rusya’yı korkutmak olarak anlaşılacağı konusunda uyarıyor.”

(40) *Eger siz mağan köbirek vaqıt bergen jağdayda, men bayandamanı jaqsıraq jasağan bolar edim.* (URL 9)

“Bana daha fazla zaman verseydin daha iyi bir rapor hazırlardım.”

6. äytpese ile kurulan koşul tümceleri

äytpese bağlacı, “yoksa, öyle olmazsa, aksi hâlde” anlamlarına karşılık gelmektedir. Yan tümce emir veya gereklilik gibi yükümlülük bildiren bir yapıyla işaretlenir. *äytpese* ile yan tümceye bağlanan ana tümcede ise geleceğe atıfta bulunan tehdit, ikaz, olasılık, tahmin gibi çağrışımlar ortaya çıkar.

(41) *Aytqandı istesin, äytpese isin sotqa ötkizemin.* (Bürkit vd., 2012: 265)

“Dediklerini yapsın, yoksa işi mahkemeye götürürüm.”

(42) *Studentter sağat segizde jiynalsın, äytpese lektsiyağa keşigedi.* (Mamanov, 2014: 482)

“Öğrenciler saat 8'de toplansın, yoksa derse gecikirler.”

(43) *Ärbir talapker ruqsat aluv üşin elüv dollar tölevi kerek, äytpese emtihanğa jiberilmeydi.* (Baymuratova, 2012: 269)

“Her aday, izin almak için elli dolar ödemek zorundadır, aksi takdirde sınava kabul edilmeyecektir.”

6. Diğer Yapılar

Kazak Türkçesinde sıralı tümce biçimindeki yapılar anlam bakımından değerlendirildiğinde koşul bildiren ifadeler olarak kullanılabilir. (44)'te *Durumunu açıklarsan sana yardımcı olur*, (45)'de *Sana söyleneni yaparsan zarar görmezsin* şeklinde bir koşul çağrışımı ortaya çıkar.

(44) *Jağdayñdı tüsindir, ol järdemdesedi.* (Qordabayev, 1995: 76)

“Durumunuzu açıklayın, yardımcı olacaktır.”

(45) *Aytqandı iste, ziyan tappaysıñ.* (Qordabayev, 1995: 76)

“Sana söyleneni yap, zarar görme.”

(46) *Meni raketağa mingizsinşi, jer tügil, ay-küñdi aynalıp keleyin.* (Ämir ve Ämirova, 2014: 46)

“Beni rokete bindirin, dünyayı değil ayı ve güneşi gezip geleyim.”

Kazak Türkçesinde koşul biçim birimi olmadan kurulan bir diğer koşullu yapı; ilk tümcesi 1. şahıs emir çekimi ile çekimlenen, ikinci tümcesi soru edatı içeren yapılardır.

(47) *Men barayın, sen qorıqpaysıñ ba?* (Qordabayev, 1995: 76)

“Gidersem korkmaz mısın?”

(48) *Palto alıp bereyin, aqşa tavıp beresiñ be?* (Qordabayev, 1995: 76)

“Palto alırsam para bulup verir misin?”

Soru edatının yan tümcede bulunması da koşul çağrışımını ortaya çıkarır. Bu tür ifadeler (49)'daki gibi *Ona taviz verirse işimiz biter* anlamını taşımaktadır.

- (49) *Biz osığan jol berip aldıq pa, onda şaruva bitti.* (Ämir ve Ämirova, 2014: 46)

“Biz ona taviz verdik mi, o zaman işimiz bitti.”

- (50) *Jeñgeñniñ minezi naşarlav. Kesirlendi me, quday avlaq qılsın.* (Ämir ve Ämirova, 2014: 46)

“Yengenin karakteri kötü. Aksileşti mi, Allah uzak etsin.”

Kazak Türkçesinde *bar ğoy, -sa ğoy, bolsa boldı* yapılarının da bağlama göre değerlendirildiklerinde koşul bildirme işlevine sahip oldukları görülmektedir.

- (51) *Erteñge deyin habar kelmedi bar ğoy, kölik tavıp izdep baramın.* (Ämir ve Ämirova, 2014: 99)

“Yarına kadar haber gelmezse bir araba bulup arayacağım.”

- (52) *Qarañğıda adamniñ bir minütü jlday körinetini bar ğoy, sondıqtan Barşagl qanşa jortqanmen boljay almadı.* (Bürkit vd., 2012: 254)

“Karanlıkta bir dakika insana bir yıl gibi gelir, bu yüzden Barşagl ne kadar yürüdüğünü tahmin edemedi.”

- (53) *Javın javsa ğoy, üyde otiramın.* (Suleymenova vd., 1996: 244)

“Yağmur yağarsa evde kalırım.”

- (54) *Jumus küni bitse ğoy sonda aldamsı tabılar edi, sonda saylav bolmaydı.* (Ämir ve Ämirova, 2014: 68)

“İş günü bitmiş olsaydı sahtekarlık olurdu ve seçim olmazdı.”

- (55) *Erteñ ava rayı jaqsı bolsa boldı, biz tavğa şığamız ğoy.* (Suleymenova vd., 1996: 244)

“Yarın hava güzel olursa dağa çıkarız.”

SONUÇ

Koşul tümceleri, koşul yan tümcesi ile ana tümceden oluşan iki tmceli yapılardır. Koşul işaretleyicileri biçimbirimlerden, bağlaçlardan veya koşul çağrışımı yapan sözdizimsel biçimlerden oluşur. Anlam bakımından değerlendirildiğinde koşul tümceleri konuşurun eylemlerine dair fikir verir. Öncül olarak bilinen yan tümcede eylem varsayımsal olarak yer alır, ana tümcede ise varsayılan durum veya olaya bağılı olarak olası dünyalar meydana gelir.

Kazak Türkçesinde koşul tümceleri tipik olarak *-sa* biçimbirimi ile işaretli bir yan tümce ile yan tümcede ifade edilen koşula bağılı olarak farklı gerçeklik değerine sahip bir ana tümceden oluşmaktadır. *-sa* dışında geçmiş zamana referans yapan *-GAndA* karşı olgusal koşullarda sıklıkla kullanılır. Gelecek zamanın olumsuzu –

May ve *-MayInşA* ise nadir de olsa görülmektedir. Aynı zamanda koşul bildirmeyen *-GAn jağdayda, bar ğoy* gibi farklı sözdizimsel biçimlerle de koşul bildirimini sağlanabilmektedir.

Koşul tümcelerinin zamansal kullanımı ile sahip oldukları gerçeklik değerleri yakından ilişkilidir. Kazak Türkçesi koşul tümcelerinde zaman gönderimi esasında ana tümceyle bağlantılıdır. *-sA* çoğunlukla yan tümcenin eylemine doğrudan eklenir, zaman gönderimini ise ana tümcenin zamanı belirler. Ana tümce gelecek zaman veya gelecek zamana atıf yapan bir kiplik işaretleyicisi ile çekimlenmişse o koşul tümcesi gerçek dışıdır. Varsayımsal bir eylemin gerçekleşmesi şartına bağlı olarak ana tümcede henüz gerçekleşmemiş bir eylemin tahmini, çıkarımı veya varsayımı yapılır. Eğer ana tümce geçmiş zaman (*edi*) ile çekimlenmişse o zaman bu koşul tümcesi karşı olgusal bir okumaya sahip olur. Yan tümcede gerçekleşmiş bir olay veya durumun tam zıttı varsayılır ve buna bağlı olarak bir olasılık ana tümcede sunulur.

Karşı olgusal koşul tümceleri şimdiki ve geçmiş olmak üzere iki tür zaman gönderimine sahiptir. Kazak Türkçesindeki şimdiki zamana atıf yapan karşı olgusal koşul tümceleri söz dizimsel açıdan Türkiye Türkçesi ve İngilizceden farklı bir özelliğe sahiptir. Koşul yan tümcesinin geçmiş zamanla çekimlenerek kurulduğu bu tür karşı olgusal, Kazak Türkçesinde yalnızca ana tümcenin gelecek zamanın hikâye çekimiyle (... *eylem* + *-sA*, *eylem* + *-Ar edi/ -MAS edi* biçimi) yapılır. Karşı olgusal yorumlama bağlam vasıtasıyla tespit edilir. Geçmiş zamana atıf yapan karşı olgusal koşul tümceleri ise *-GAn bolsa* ve *-GAnda* gibi geçmiş zaman referansı taşıyan biçimlerle ve ana tümcenin gelecek zamanın hikâye çekimiyle meydana getirilir.

KAYNAKLAR

- ATHANASIADOU, A. ve DIRVEN, R. (1996). Typology of if-clauses. *Cognitive Linguistics in the Redwoods*. Ed. Casad, E. H. (ss. 609-654). Berlin: Mouton de Gruyter.
- ATHANASIADOU, A. ve DIRVEN, R. (1997). Conditionality, Hypotheticality, Counterfactuality. *On Conditionals Again*. Ed. Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (ss. 61-96). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- AUWERA, J. V. (1986). Conditionals and Speech Acts. *On Conditionals*. Ed. Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (ss. 197-214). Cambridge: Cambridge University Press.
- AYMAVITOV, J. (2013). *Romandar*. Altı Tomdıq Şığarmalar Jiynağı, C. 2. Almatı. El-Şejire.
- ÄMİR, R.S. ve ÄMİROVA, J.R. (2014). Qazirgi Qazaq Tili Qurmalas Söylemder Jüyesi. Almatı: Qazaq Universiteti.



- ÄMİRBEK, K. (2015). *Söyle Deseñ, Söyleyin: Estelik, Esse, Sır-Suhbat*. Almatı: Dästür.
- ÄVELBAYEV, Ş. ve QABIYEVA, K. (1973). *Qazaq Tili Grammatikası – Keşki Mektepterge Arnalğan*. Almatı: Mektep.
- BAYMURATOVA, I. A. (2012). *Ağılşın Tiliniñ Praktikalıq Grammatikası: Okuv Quralı*. Almatı: Qazaq Universiteti.
- BÜRKIT, O. vd. (2012). *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Grammatikalıq Qurılımı: Morfologiya Jäne Sintaksis: Oquv-Ädistemelik Qural*. Oral: M. Ötemisov Atındağı Batıs Qazaqstan Memleketik Universiteti.
- CAN BAKIRLI, Ö. (2010). *Türkçede Koşullu Yapılar*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- COMRIE, B. (1986). Conditionals: A Typology. *On Conditionals*. Ed. Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (ss. 77-99). Cambridge: Cambridge University Press.
- DANCYGIER, B. (2003). *Conditionals and Predictions: Time, Knowledge, and Causation in Conditional Constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DANCYGIER, B. ve SWEETSER, E. (2005). *Mental Spaces in Grammar Conditional Constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DECLERCK, R. ve REED, S. (2001). *Conditionals: A Comprehensive Empirical Analysis*. Berlin/ New York: Mouton de Gruyter.
- DÜYSENBEK, Ä. (2012). *Kökjiyek – Äñgimeler men Povester*. Astana: Foliyant.
- ESENOV, K. (1959). Şarttı Ray Tulğalı Bağınıñqı Söylemder. *Qazaq Til Bilimi Mäseleleri I*. Ed. Keñesbayev, I. K., Balaqayev, M. B. Ve Sarıbayev, Ş.Ş. (ss. 134-144) Alma-Ata: İzdatelstvo Akademiy Nauk KazSSR.
- FERGUSON, C. A. vd. (1986). Overview. *On Conditionals*. Ed. Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (ss. 3-20). Cambridge: Cambridge University Press.
- FUNK, W.-P. (1985). On a Semantic Typology of Conditonal Sentences. *Folia Linguistica*, 19 (3/4): 365-414.
- GÖKSEL, A. ve KERSLAKE, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.



- HARRIS, M. B. (1986). The Historical Development of *si*-clauses in Romance. *On Conditionals*. Ed. Traugott, E. C., Meulen, A., Reilly, J. S. ve Ferguson, C. A. (ss. 265-284). Cambridge: Cambridge University Press.
- IATRIDOU, S. (2000). The Gramatical Ingredients of Counterfactuality. *Linguistic Inquiry*, 31(2): 231-270.
- QASIMBAYEV, J. (2007). *Abılay Han*. Almatı: Aruvna.
- QORDABAYEV, T. (1995). *Qazaq Tilindegi Qurmalas Söylemder Sintaksisi (Okuv Quralı)*. Almatı: Sanat.
- QOYŞIBAYEV, B. (2012). *Örimtal –Hikayattar*. Almatı: Taymas.
- MAMANOV, I. (2014). *Qazaq Til Biliminiñ Mäseleleri*. Almatı: Abzal-Ay.
- MATIYEVA, M. Z. (2012). *Ağılşın Tilin Meñgereyik- Oquv Quralı*. Öskemen: S. Amanjolov Atındağı ŞQMW Baspası.
- ORALBEK, J. (2014). *El men Jer*. Almatı: Han Täñiri.
- RUHİ, S. vd. (2000). Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşıtlığı. XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri (ss. 19-29). İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yayınları.
- SULEYMENOVA, E. D. vd. (1996). *Anıqtağış: Qazaq Tili – Kazahskiy Yazık: Uçebnyı Kompleks*. Almatı: İD «Jibek Jolı».
- SWEESTER, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAYLOR, J. R. (1997). Conditionals and Polarity. *On Conditionals Again*. Ed. Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (ss. 289-306). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- THOMPSON, S.A. vd. (2007). Adverbial Clauses. *Language Typology and Syntactic Description: Volume II: Complex Constructions..* Ed. Shopen, T. (ss. 237-300). Cambridge: Cambridge University Press.
- VON FINTEL, K. (2011). Conditionals. *Semantics An International Handbook of Natural Language Meaning Volume 2*. Ed. Von Heusinger, K, Maienborn, C. ve Portner, P. (ss. 1515-1538). Berlin/ Boston: De Gruyter Mouton.
- WERTH, P. (1997). Conditionality as Cognitive Distance. *On Conditionals Again*. Ed. Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (ss. 243-271). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.



WIERZBICKA, A. (1997). Conditionals and Counterfactuals: Conceptual Primitives and Linguistic Universals. *On Conditionals Again*. Ed. Athanasiadou, A. ve Dirven, R. (ss. 16-59). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

WUNDERLICH, D. (1977). Assertions, Conditional Speech Acts, and Practical Inferences. *Journal of Pragmatics*, 1: 13-46.

İnternet Kaynakları

URL 1: <https://mydocx.ru/1-97731.html>, Erişim Tarihi 13.03.2021.

URL 2:

<https://ulagat.com/2020/08/12/%D1%88%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%82%D1%8B%D1%81%D3%A9%D0%B9%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B4%D0%B5%D1%80-conditional-sentences/>, Erişim Tarihi 13.03.2021.

URL 3: <https://easy9.ru/kk/obuchenie/istoriya-proishozhdeniya-homyakov-vse-chno-nuzhno-znat-o-homyakah-soobshchenie-o/>, Erişim Tarihi 22.03.2021.

URL 4: <https://qazaqstan.tv/news/44107/>, Erişim Tarihi 25.03.2021.

URL 5: <https://narxoz.edu.kz/global/kz/international/employees/visa/>, Erişim Tarihi 25.03.2021.

URL 6: <https://kk.southbaycalendar.org/dont-get-caught-out-with-the-new-easyjet-security-gate-deadline-439>, Erişim Tarihi 25.03.2021.

URL 7: <https://emle.kz/articles/get/109>, Erişim Tarihi 25.03.2021.

URL 8: <https://emle.kz/articles/get/96>, Erişim Tarihi 25.03.2021.

URL 9: <https://mydocx.ru/1-97731.html>, Erişim Tarihi 13.03.2021.